

دارالفنون

ادبیات فارسی و عربی

فلسفہ ، اجتماعیات ، تاریخ ، جغرافیا ، ادبیات

ایک آبدہ بر نشر اولنور

مندرجات

فلسفہ اصطلاحی		ذیل نعمۃ اللہ
ابتدائی ذہنیت		" "
فارابی مک خلفری		از میرلی اسماعیل صفی
روصونک تربیہ پرہنسیلری		اسماعیل صفی
بشری بیلکینک پرہنسیلرینہ مدخل		اورخانہ سعرا الدبہ

۱ ایکی تورک فیلسوفی

۲
فارابی نکت خلفدری

۱
فارابی نکت ش کردلری

تورک فیلسوفی داهیء اعظم ابو نصر فارابی پک چوق شا کرد یتشدرمش ایدی .
شا کردلری پک چوق اولان اسلام متفکرلرندن بری فیلسوفمز ایدی [۱]. فیلسوفمزک اک
اک خاص شا کردلری ابراهیم بن عدی ایله یحیی بن عدی ایدی [۲] ، دیگر شا کردلری
مع التأسف . معلوم اوله مامشدر .

۱ — ابراهیم بن عدی — ابراهیم بن عدی فارابی نکت حلبده کی شا کردی ایدی ،
روحیات و سائر علوم حقنده برچوق اثر یازمش ایدی [۳] . فارابی ، سیف الدوله نکت
حمایه سی آلتنده بولوندیغی صروده ارسطونک برهانی حقنده یازمش اولدیغی شرحی ابراهیم
بن عدی یه املا ایتمش ایدی ، برهان شرحی تعلیق طریقیله یازمش ایدی .
ابن ابی اصیبه طبقات اطباء ابراهیم بن عدی یه بر محل آیرمایور ، آ کلاشیلیور که
ابراهیم بن عدی طبابت ایله مشغول اولمامشدر . یالیکز استاذی فارابی نکت اثرلرینی تعداد
ایتدیکی صروده آنفاً بیان ایتدیکمز وجهله ابراهیم بن عدی نکت آدینی آ کیور .

[۱] فاکولته مجموعه سی جلد ۴، صائی، ۵

[۲] صوان الحکمة

[۳] صوان الحکمة

ابن القفطی ده اخبار حکماءه ابراهیم بن عدی بی ذکر ایتمه یور، یالیکز یحیی بن عدی ترجمه سنده مشارالیه ایله «جسمک جوهر و عرض اولماسی» حقنده مناقشه ده بولونقلرینی خبر ویریور. بوبابده یحیی بن عدی نک، بری ابراهیم بک عدی بی رد وجرحه، دیکری ابراهیم بن عدی نک ویردیکی جوابی دفعه عائد اولمق اوزره ایکی اثرندن بحث ایتمه سی مناسبتی ایله کاتب وصفی ایله اسمنی ذکر ایدیور.

ابن القفطی نک برطاقیم حکمای اخبار حکمایه آنایشی تواریح حکما صاحبی شهرزوری نک دیدیکی کبی پک عجیب، پک غریب در. ازان جمله ابراهیم بن عدی ایله برابر قاضی صاعد، ابوالریحان البیرونی، ابوالحسن العامری، ابوبکر القومسی، ابوزکریا الضیمری، وزبر اوغلی، احمد بن ابی الاشعث حکیم بدیهی، طلحة النسفی ابوتمام نيسابوری، ابو حامد اسفزاری، ابن محارب القمی، ابوحیان توحیدی کبی مشاهیر حکماءه یازیق که اخبار حکماءه بریر بوله مامشلدرد. حال بوکه ابوالفتح شهرستانی - پک آزینی ذکر ایتدیکی اسلام فیلسوفلری میاننده - ابوحسن العامری، ابوتمام نيسابوری، ابو حامد اسفزاری، طلحة النسفی وابن محارب القمی کبی ذواتی اونو تمایور. ابن القفطی ابراهیم بن عدی بی کاتب وصفندن یوقاری یه چیقارمادیغندن «اخبار حکماءه آریجه ذکر ایتماش در» دینه بیلیر ایسه ده دیکرلری ایچین معقول بر وجه بیان ایتک پک مشکل در؛ اول باول خاطره کلن انصاف سزلق در.

ابراهیم بن عدی صوان الحکمه رجالدندر، برچوق ده مصنفاتی وارد [۱].

۲ - یحیی بن عدی - ابوزکریا یحیی بن عدی بن حمید بن زکریا، فارابی نک بغدادده کی شاگردی ایدی. یحیی بن عدی بغدادده توطن ایتمش ایدی. بوراده فارابی دن او قودینی کبی ابوبشر متی بن یونس دن وداها برطاقیم ذواتندن ده تحصیل ایتمش ایدی، زماننده فلاسفه رئیس ایدی، پک چوق اثر یازمش ایدی [۲]. ابن ابی اصیبعه، خط دستی ایله بر چوق کتاب بولوندیغنی بیلدیریور؛ یکریمی دورت ساعتده یوز یاپراق قادار یاری یازدیغنی ده بالذات یحیی بن عدی خبر ویریور [۳].

یحیی بن عدی نک شاگردلری چوق ایدی. معلوم اولابیله نلری شونلردر: ابوعلی ابن زرعه، ابوالقاسم عیسی بن علی، ابوبکر القومسی، ابو محمد العروسی، حکیم بدیهی

[۱] تواریح الحکماء

[۲] الهیات فاکولته سی مجموعه سی، یدنجی صابی، صحیفه، ۱۱۰

[۳] طبقات الاطباء

ابوالخیر بن سوار ، ابو سلیمان سجستانی .

صوفیہ حکیمی ابو حیان توحیدی دہ «مقایسات» دہ بیان ایتدیکی وجہلہ یحی بن عدینک درسندہ حاضر بولمش ایدی .

۱ - ابو علی بہ زرعمہ — ابوعلی عیسی بن اسحاق بن زرعمہ بغدادلی ایدی ، استاذی یحی بن عدی کبی یعقوبی خرسیتیانلرندن ایدی ، بر چوق اثر تصنیف ایتمش ایدی ، [۳۹۸] دہ وفات ایتدی .

ابو حیان توحیدی اوتوزیدنچی «مقایسات» دہ مشارالیهک ترجمہ سنہ اعتماد ایدرک ارسطونک «انسانیت بر افق در ، انسان طبعاً او افقہ دوغرو حرکت ایدر ، سوزینی نقل ایدیور [۱] .

۲ - ابوالقاسم عیسی بہ علی — وزیر اوغلی دیمکله معروف اولان ابوالقاسم عیسی بن علی فلسفہ دہ ، محقق ، علوم اوائلہ مدقق ایدی . بونکله برابر فیلسوفلرک ساحہ اشغالہ داخل اولمایان علم حدیث ابلہ مشغول اولمش ، حدیث استماع ایتمش ایدی . مجلسندہ برطاقیم اجلہ رجال بولونوردی . فیلسوف ریاضی ابن الیثم البصری وزیر اوغلی ابوالقاسمی فیلسوف وصفیلہ توصیف ایدیور [۲] .

وزیر اوغلی ابوالقاسمک یحی بن عدیدن او قودینگی «سمع طبیعی» رسالہ سنک بر نسخہ سی ابن القفطی نک انہ کچمشدی .

پدری وزیر علی بن عیسی بن داود ، [۳۰۲] تاریخندہ کندی نامنہ اضافتلہ برخاستا خانہ یاپدیرمش ، مشہور مترجم وطیب ابو عثمان سعید بن یعقوب الدمشقی بی خاستہ خانہ یہ مدیر تعیین ایتمش ایدی . [۳]

ابو حیان توحیدی «مقایسات» دہ وزیر اوغلنک بعض رأیلرینی آلیور ، ابوالفتح شہرستانی «المال والنحل» دہ اسلام فیلسوفلری میانندہ وزیر اوغلنی ذ کر ایدیور .

[۱] الہیات فاکولتہ سی مجموعہ سی ، یدنجی صایی ، صحیفہ ۱۱۱

[۲] طبقات اطبا

[۳] « صبر عقلک قوتلرندن بری در . عقلک قوتی نسبتندہ صبر قوتلی اولور » سوزی ابو عثمان دمشقی نک سوزلرندندر - ابن ابی اصبعہ

۳ - ابو بكر القومى — ابو بكر حسن بن كرده القومى [۱] فلسفه ده و علوم اوائلده يوكسك بر طبقه يي احراز ايتمش ايدى [۲].

ابو بكر القومى نك فضل و مزيتى پك چوق ايدى [۳]. بويله اولمقله برابر نه ابن ابى اصيبعه، نه ابن القفطى كندوسندن بحث ايتمه يورلر. ياليكز ابن القفطى غلام زخل عبيدالله بن حسن ترجمه سنده بر مناسبتله اسمنى ذكر ايدور. ابو بكر القومى يي بزه او كرده دن «مقايسات» ايله صوان الحكمة و تواريخ الحكماء.

۴ - ابو محمد العروضى — ابو محمد العروضى ابو بكر القومى كى صوان الحكمة و تواريخ الحكماء رجالنددر، ابو حيان توحيدى ايكنجى مقايسه ده ابو محمد العروضى يي ذوات فاضله مياننده ذكر ايدور، اوتوز ايكي و اوچنچى مقايسه لرده كنديسندن استفاده ايتديكى مسئله لرى بيان ايله يور.

۵ - حكيم بديهى — حكيم بديهى يي ده شريكلى ابو بكر القومى و ابو محمد العروضى كى «مقايسات» ايله صوان الحكمة و تواريخ الحكماء او كره نيورز. ابو حيان صوفى يي يحيى بن عدى نك مجلسنه دعوت ايدن حكيم بديهى ايدى [۴]. حكيم بديهى حكمانك شعر اسندن ايدى. ابن القفطى ابوسليمان سجستانى ترجمه سنده بر هجويه سنى ذكر ايدور [۵] حكيم بديهى نك حكيانه شعرلى ده واردر [۶].

۶ - ابوالخير سوار — ابوالخير بن سوار، «ابن الحمار» يعنى ميخانه جى اوغلى ديمكله مشهور ايدى، خرسىيان ايدى، بالاخره اسلام ايله مشرف اوله رق بويوكلكنده فقه تحصيل ايتمش ايدى [۷].

ابوالخير بن سوار علوم حكيميه ده ابي بر مترجم ايدى. استادى يحيى بن عدى كى سريانى لسانندن عربى لساننه برچوق كتابلر ترجمه ايتمش ايدى، حاذق بر طبيب ايدى.

[۱] قومسه اصفهان ناحيه سندندر

[۲] مقايسات، ۵، ۶

[۳] مقايسات، ۹۸

[۴] مقايسات، ۳۴

[۵] الهيات فا كوله سى مجموعه سى، يدنجى صايب، صحيفه، ۱۱۳

[۶] مقايسات، ۸۹

[۷] تواريخ الحكماء

غایت ذکی و عاقل ایدی . ابوالخیرک فلاسفہ نیک رأیی ایله نصارانک رأیی آراسنده موافقت بولوندیغنی مبین اوچ مقاله دن عبارت برکتانی [۱] ایله (هیولی ، ایساغوجی بی شرح ، سیرت فیلسوف ، باری تعالی و شرایی و مواردی حقنده ؛ قدمانک رأینی ایضاح ، صدیق و صداقه) یه دائر قیمتی اثرلری وارد . ابوسلیمان سجستانی بی ، اسطقصاتک ص - ورتلری حقنده رد و جرحی مشعر بر اثر یازمشدر .

ابوحیان توحیدی معرفة اللهک ضروری و یا استدلال اولماسی حقنده ابوالخیرک و یردیکی جوابی بالالتزام ذکر ایریور [۲] .

ابوالفرج علی بن حسین الہندو ابوالخیرک اک مشہور و اک فاضل شا کردی ایدی . ابوالفرج علوم حکمیہ و طبیہ دہ ، فنون ادبیہ دہ تمیز ایتیش اجلہ رجالدن ایدی . ابن ابی صبیحہ ابوالفرجک بر چوق شعرلرینی ذکر ایدیور . (مفتاح طب ، علم فلسفہ یه مدخل ، الکلم الروحانیة من الحکم اليونانیة) کی قیمتی اثرلری مشہوردر .

۷ ، ابوسلیمان سجستانی ریا سجزی — ابوسلیمان محمد بن طاهر السجزی ، عن اصل سجستانی اولوب بغدادده توطن ایدن اکبویوک بر فیلسوف ایدی . ابن القفطی متی بن یونس و امثالندن تحصیل ایتدیکنی ذکر ایتدیکی حالده نصلسه استاذلری آراسنده یحیی بن عدی بی ذکر ایتدیور ، کربک «مقایسات» ده کربک طبقات اطباءده ابوسلیمان سجزی نیک یحیی بن عدینک شا کردی اولدیغنی تصریح اولونمشدر [۳] .

ابوسلیمان سجزی نیک [۳۹۱] سنه سنده بر حیات اولدیغنی آکلاشیلیور [۴] . ابوحیان توحیدی نیک «مقایسات» ی ابوسلیمان سجستانی نیک سوزلری ایله طولودر . «مقایسات» ابوسلیمانک فلسفہ دہ احراز ایلدیکی طبقہ علیایه الحق بر شاهده در . ابوالفتح شہرستانی اسلام فیلسوفلری میانده ابوسلیمان سجستانی بی آلیور . ابوسلیمان سجزی نیک مجلسی فضلا مجلسی ایدی [۵] .

[۱] بواثر ، اسلام ایله مشرف اولمادن اول یازلمش اوله جق

[۲] الہیات فاکولتہ سی مجموعہ سی ، یدنجی صایی ، ص ۱۲۵

[۳] مقایسات ، ۴۸

[۴] مقایسات ، ۸۲

[۵] ۱۲ الہیان فاکولتہ سی مجموعہ سی یدنجی صایی ، ص ۱۱۳

ابوسليمان سجزي نك الك مشهور و معلوم اولان شا كردلى ابوحيان توحيدى ، ابو
زكريا الضيمرى ، ابوالعباس النجارى ايدى .

ابوحيان توحيدى آريجه الهيات فاكولتهسى مجموعه سنده تتبع اولونمقلا بوراده يازلمغه
لزوم كورلمه مشدر .

۱ - ابوزكريا الضيمرى - ابوزكريا الضيمرى صوان الحكمه وتوارح الحكماء جالندندر .
ابن القفطى اخبار حكماء غلام زحل عبيدالله ترجمه سنده بالمناصبه آدينى آكيور ، ابوحيان توحيدى
ايكنجى مقاييسده ابوسليمان سجستانى نك مجلسنده حاضر بولونان اعظم رجال مياننده
مشارالهيده ذكر ايدىيور . اون سكزنجى مقاييسده استادى ابوسليمانه ايراد ايتديكى
فلسفيه عايد بر طاقم سؤالردن بحث ايله يور ، اوتوزنجى مقاييسده « بارى تعالىه شى
اطلاق اولونورمى اولونمازمى ؟ » مسئله سنده التزام ايتديكى رآيى ، قرقنجى مقاييسده علم و عمل
حقنده كوزل رآيلرينى بيلديريور : « علم حال حياتده ديريلك ، جهل بالعكس حال حياتده
ئولومدر . جاهل حال حياتده ئولوايكن ئولدكدن صوكرا آرتيق حالنى دوشون . عالم حال حياتده
ديرى اولدينى كي ئولدكدن صوكرا ينه ديرىدر . معقول علم ايله ، محسوس عمل ايله
قائم اولور . علم آلنه جق بر حق ، عمل ويريله جك بر بورجدر . علم باشدن اشاغى
برنوردر .. الخ ،

ابوبكرى الضيمرى دورت شئى اصلا خاطرندن چيقارماز ايمش . ۱ - والده سنى
۲ - ئولومى ، ۳ - صاحب شريعتى ۴ - بارى يى : بونك سببى ابوسليمان سجزي يه صور يور ،
فيلسوف مشاراليه بروجه آنى ايضاح ايدىيور : بونك سببلرينى بعضلى انحراف
مزاجدن وعدم اعتدالدىن ناشى غلبه ايدن وسوسه يه حمل ايدىيور ايسه ده اصلا دوغرو دكيلدر .
بلكه بو ، تمنى اولونان برغايه در .

۱ - انسان والده سندن مبدأ حسى ملاحظه ايدر . برده والده نك شفقتى پدرك شفقتدن
زياده در . والده نك بابايه نسبتله خدمتى بك آشكاردر . اونك ايچين انسان والده سنى اصلا خاطرندن
چيقارماز .

۲ - ئولوم ، انسانه ، معادى ، ئولدكدن صوكرا روحك حالنى خاطر لادير . معادده
ايسه بر طاقم عاقبتلر واردر ؛ بو عاقبتلره آنجاق ئولدكدن صوكرا وصول قابل
اولور . آرتيق ئولوم نصل خاطرندن چيقار ؟

۳، ۴ — صاحب شریعت، ناموس الهی مسئله‌سی انسانی غایه سعادت کورتورور برطاقیم خیریوللری، سعادت طریقلری اولمقله هیچ شبهه‌سز اک زیاده فکر ونظری اشغال ایدن بر مسئله‌در. بوبابده فضلا وعقلا پک چوق سوزلر سویله‌مشاردر. بوسوزلر هپ امل ایدیلن، تمنی اولونان خیر مسلكلری، سعادت طریقلری، مجهول اولان سرلرک مردیونلری حقنده ایراد اولونان سوزلردر. بوحدلردن غایه قصوایه، اکصوک نقطه‌یه قادر واریلیر. غایه قصواده آرتیق نفس سکونت بولور، بوتون بوتون اندیشه واضطرابدن قورتولور [۱]

ابوز کریالضیمیری مشهور فیلسوف «ابن محارب القمی» دن «سمکة القمی» واسطه سیله بعضی حکمیات نقل ایتمشدر [۲]

۲ — ابوالعباس البخاری — ابن القفطی، اخوان صفار جمه‌سندله بالمناصبه ابوالعباس البخاری اسمندن بحث ایدیور [۳]، استاذی ابوسلیمانه شریعت ایلده حکمتک برله شوب برله شمه‌سی حقنده ایراد ایتدیکی سؤلک جوابی اوزون اوزادی‌یه ذکر ایلدیور، نته کم باقینده اخوان صفابنده ذکر ایده‌جکیز. ابوحیان وحیدی‌لی بدنخی مقایسه‌ده ینه ابوالعباس البخاری‌نک استاذندن «نحت، طالع، رزق وکفایت» حقنده بر سؤالی، استاذینک تسلیت آمیز جوابلرینی نقل ایدیور [۴].

۲ — معاصر نیلسوفلر

تورک فیلسوفی ابونصر فارابی‌نک شاگردلردن باشقابرطاقم فیلسوفلرده دوردنحی عصرده اسلام عالمده فلسفه وعلوم اوائل نشر ایدیورلرایدی. بونلرک پک چوغی، بلکه‌هپسی تأسف ایلده بیان اولونور که مجهول قالمشدر. بونلردن اوکر نه بیلدکریمیزی میدانده قویویوروز.

۱ — ابوالحسن الهامری — ابوالحسن محمد بن یوسف العامری خراسانده یتیم‌ن اعظم

[۱] مقایسه، ۷۲

[۲] مقایسه، ۸۹

[۳] لایزینغده طبع اولونان اخبار حکما نسخه‌سندله «نجاری» روایتی‌ده وارد.

[۴] «تواریخ الحکماء» ده ابومحمد البخاری نامنده بر حکیم ذکر ایدیور، «علوم اسلامییه ودقایق

حکمییه‌ده قوتلی‌در، کوزن تصنیفلری وارد» دیور.

فلاسفه دن در . استاذى ابوزيد احمد بن سهل البلىخى در [۱] . ابوزيد البلىخى ، مشهور اولديغى اوزره ، حكيم لر باباسى ، عرب فيلسوفى يعقوب بن اسحاق الكندى نك شا كردى اولمغله ابوالحسن العامرى الكندى شا كرددن اولمش اولو ورايدى . ابوالحسن العامرى حكمتده عصرينك الك مشهورى ايدى ، وزير حكيم ابن العميدك اوغلى ذوالكفايتين ايله برابر [۳۶۴] تاريخنده بغداده كلىش ايدى . نه فائده كه بغداد ليلردن حرمت يرينه شدت كوردى . بغداد ليلر او عصرده طبيعتلرينك اقتضاسى اوله رق ابوحيان توحيدى نك بياننه كوره ، خارجدن كلن يابانجيلره قارشى نه قدار فاضل اولور ايسه اولسون ابي معاملهده بولونمازلر ايدى . بو حال مناقشه يي موجب ، انصاف ايله معامله يه مانع اولور ايدى . بغداد ليلر هوا وهوسلرينه تابع بر خلق ايدى ، عادتلى كوتوايدى [۲] . خلاصه فيلسوفمرك طبيعتى بغداد ليلرك طبيعتنه او يغون دوشمه ديكندن بغدادده دورمغه مساعد اولمادى . بغداددن كلديكى يره دوندى كيتدى [۳] . ابوالحسن العامرى نك مجهول قاليشى احتمالكه بوندن نشأت ايتمش ايدى .

ابن القفطى يوقاريدده عموم مياننده بيان اولونديغى اوزره ابوالحسن العامرى يه بر محل ويرمه يور . ياليز ابن ابى اصديعه ابن سيناتر جمه سنده بالمناصبه اسمنى ذكر ايدى يور . صوان الحكمه ايله مقايسات وتواريخ حكما المزه كچه مش اوليدى اعلام عصر دن [۴] ابوالحسن العامرى كى خراسان فيلسوفى حقنده هيچ بر فكر ايدينه ميه جك ايدك . ابوالفتح شهرستانى «الملل والنحل» ده فيلسوفمركى ذكر ايدى يور .

ابوالحسن العامرى تام بر فيلسوف ايدى . ارسطو شارحى ايدى ، ارسطونك كتابلرينى شرح ايتمش ايدى . كتابلرى منتشر ، فضلاى زمان مياننده معتبر ايدى . صوان الحكمه ده مذكور اولان اثرلردن بعضلى شونلردر :

۱ — الامم على الابر — بو كتاب ابوالحسن العامرى نك مصنفاتى حقنده خيلى معلومات ويريور .

۲ — الامم بمخالف الاسلام — بو اثر مناقب اسلام حقنده فيلسوفانه يازلمش پك قيمتلى بر اثر در .

[۱] صوان الحكمه

[۲] مقايسات ۹۰

[۳] صوان الحكمه

[۴] ابوحيان توحيدى نك تعبيرى وجهله

۳ — اورشار تصحیح الاعتقاد — ابوالحسن العامری نك افاده سی وجهله زمانده ملحدلرک شبهه لری، طبیعونک اعتراضلری، متکلمینک شکلری، دین دشمنلرینک طعن و تشنیعلری چوغالمش ایدی، ابوالحسن العامری بوتون بونلره جواب ویریور. ملحدلره، طبیعونه، دین دشمنلرینه قارشى قیلج چکیور، متکلمینک مسلککلرینی رد ایدیور، تصحیح اعتقاد حقنده ایشته بواثری قلمه آلیور.

۴ — التقریر لایحه التقریر — بوتون متفکرلری، خصوصاً اسلام متفکرلرینی پک زیاده اشغال ایدن، شیمدییه قدار قطعی بر صورتده حل اولونامایان قدر مسئله حقنده بواثری یازمش، بالطبع اوراده فلاسفه نك نقطه نظرینی مدافعه ایتش ایدی.

۵ — الفصول البرهانیة للمباحث النفسانية — بواثر روحیات حقنده کوزل بر اثر در.

۶ — انک العقلى والتصرف الملى — بواثر اک مشهور اثری در. ابو حیان توحیدی دو قسانجی مقایسه ده «النسک العقلى» دن، تعبیری اوزره بر طاقیم کلمات شریفه نقل ایدیور اومیانده شو سوزلر وارد: «سنی مرید یا پاچق کیمسه یه نظرايت ده سن اونى مرادک یاپ؛ سن، آنجاق، آنجاق هم اولک، هم آخرک اولان ذاته انتسات ایت. واهب العقل اولان حق تعالادن عقلک نور لانماسنی ایسته. حقیقتلری حق نوری ايله کوزله. اک کوزل اولان شیئی الله ایتک ایچین اک کوتو اولانلری بیر اقمندن باشلا، اک دوضرو رأیک منشوری اک صالح اولانی بولمق در. اخلاص، اعمالک اشرفی در. عطیه لرك اشرفی عطیه لری احسان ایدن ذاته خلوصه موفق اولمق در. بقایى فنادن آیرمق، نظردن اشرف در. قوللرك اشرفی افندیسنه اک زیاده مخلص اولاندر. عبودیت مرتبه لری قوه عملیه اعتباریله دورتدر: «خوف، رجا، محبت، استقامت» خوف متقیلرك، رجا محسنلرك، محبت ولیلرك، استقامت صالحلرك مرتبه سی در. تقرب مرتبه لری، عمل اعتباریله اوچدر: «خدمت، اطاعت، عبادت» ثروت، لذت، ریاست، ثنا افعال ایچین سائق اولمالی، بلکه شرف فضیلت ویا تحصیل سعادت افعالک سائق اولمالی. (بو حالده افعال بشریه نك سائقی آنجاق شرف فضیلت ویا تحصیل سعادتدر) [۱]. نفوس بشریه نك انحلالی اولان تنبالک صوکر احمق اولمق، صوکر اچاق اولمق، صوکر عارسز و حیاسز اولمق ايله حصول بولور.

ابوالحسن العامری، ابو حیان توحیدی نك بیانی اوزره، اوزون اوزادییه مشایخ

متصوفه کبی ریاضتده بولونمش، چوق دوشونمش، طاشنمش، سیرت و روشی خوش بر ذات اولقله بوکبی حکم آمیز سوزلر کندیسنه منکشف اولمش ایدی .

ابوالحسن العامری رسالتی، امر آخرتی ده تصدیق ایدر [۱]، بالطبع بوایی مهم مسئلهینی ده فیلسوفلر کبی ایضاح ایلر ایدی . ثولد کدن صو کرا نفسک بقاسنی موهوم کورهن، نه لهده، علیده بر حکم ویرمهین، دیگر بر تعبیر ایلر اثباتیه مذهبنده بولونان مانی عجوسییه فیلسوفلرک و بر دیکی جواب روحیاتده کی وقوف واطلاعنه نه کوزل بر شاهددر ! « حکمت حق بیلمک، حق ایلر عمل ایلر مکدر . منطق مردیونلردن عبارت اولان طبیعتی استقرار، مطلوبیدن عبارت اولان نفسی معرفت خصوصنده بر آلتدر . »

« نفسه بعضاً برهان منطقی، بعضاً دلیل عقلی، بعضاً ایماء حسی و امر الهی ایلر اطمئنان حاصل اولور . »

« حسیات عقلیاته بر کوپرودر . هر محسوسده معقولدن بر کولکه واردر . فقط هر معقوله حسدن بر کولکه یوقدر . »

« عقل، بوعالمده اللهک خلیفه سی در . » [۲]

« بصرک ادراک ایتدیکنی فکر ادراک ایدر . حس یر، عقل کولدر . حس سماء عقلدن اینمش، عقل ارض حسدن یوقاری چیقمشدر . حسک جولانکاهی جسمیله، عرضیله ظاهر اولان محله، عقلک جولانکاهی ایسه ذاتیله، جوهریله باطن اولان شیده در . حسک ساحه سی طارددر، حس سیالدر، صورتی متحول، اسمی متبدلدر . عقلک ساحه سی ایسه کنیشدر . عقل قاردر، صورتی بر، جسمی ثابتدر، صفی صحیح در . » [۳]

« باری تعالی شدت ظهورندن ناشی خفی اولویور، ادراک اولونامایور . نته کیم کونشک جرمنه شعاعنک شدتندن، ضیاسنک انتشارندن ناشی باقیله ماز » [۴]

ابوالحسن العامری دن اول بو فکر تورک فیلسوفی فارابی طرفندن اورتیه قونمش ایدی [۵] . بالآخره بو فکر صوفیه آراسنده دوران ایتدی، دوردی صوفیه نك مالی اولدی .

[۱] مقایسه ۹۰

[۲] مقایسه ۲۰

[۳] مقایسه ۴۱

[۴] نزهة الارواح

[۵] فا کولته مجموعه سی جلد ۵، صایی ۶، صحیفه ۶۸۱

ابوالحسن العاصری حکما ایچین اون دورت سؤال وضع ایتیش ایدی بوسؤاللره الشیخ الرئیس ابن سینا جواب ویرمش ایدی [۱]. تصوف تاریخچده ده بوکا بر نظیره کوسته ریله بیلیر: حکیمیه طریق پیری حکیم ترمذی نک خاتم اولیا حقنده وضع ایتدیکی سؤاللره شیخ اکبر محی الدین عربی جواب ویرمش ایدی.

۲ — ابوالفتح نوشجانی — ابوالفتح نوشجانی صوان الحکمه و تواریح حکمار جالندری. ابن القفطی غلام زحل ترجمه سنده کندیسندن بحث ایدیور. ابو حیان توحیدی «مقایسات» ده بعضی سوزلرینی آلیور، ابوالفتح نوشجانی استاذ ابوسلیمان سجستانی نک مجلسنده پک چوق بولونور ایدی. نجوم حقنده جریان ایدن مباحثه علمییه ده سوزاوزا نتیجه همان اورتایه آتیلمش، «آرقاداشلر! سوزی قیسه طوتوک، مقصده کیریشک .. الخ» کبی سوزلر ایله مناقشه نک بر آن اول ختام بولماسنه سبب اولمش ایدی [۲].

ابوالفتح نوشجانی فاعل اول اولان جناب حقک افعالی، اشیانک کندیسندن نه یولده فیضان ایتدیکنی فلسفی بر صورتده ایضاح ایتیش ایدی [۳].
ابوالفتح نوشجانی فلاسفه و متکلمین و متصوفه یی پک زیاده اشغال ایدن وجود بحثلرینه کیریشیور؛ طبیعتی بوزوق، ایشیغی سونوک، پارلتیسی دونوق، رذیلت مفتونی، فضیلت دوشکونی اولان بر موجودی معدوم حکمنده طوتویور، اختیاری کوتو، عقیده سی بوزوق، عفتی یوق؛ هوا ایچنده بوغولمش، اراده سنی اوچوروملره آتمش بر طاقم انسانلردن ناشی انسانلقدن نفرت ایدیور؛ بعضی حکماء الهیوندن نقلاً انسانلردن صادر اولان احسانی ایاق قاپمه، ایولکلری نصلسه فیرلامش چیقمش بر حال کوریور، عدالتی انسانه یابانجی، عفتی تمامیه عارضی بولویور. حکیممیزک انسانلقدن نفرتی بر راده یه وار یور که انسانلقدن چیقوب حیوان اولمغی تمی ایدیور، دیوانه لکه عادتاً حسرت چکیور. چونکه افاده سی وجهله دیوانه لرده اراده طبیعیه غالب، حرکت حیوانیه قوی، عقل انسانی مفقود، شرف جوهری باطل در. ایشته بوندن ناشی حیوان اولوب انسانک نه اولدیغی کورمک ایسته مه یور.

ابوالفتح نوشجانی نک، مجلسنده حاضر بولونان بعضی فقها، انسانلقدن استعفا ایدوب حیوان صنفنه کچمه سنی تمی ایتمه سنی پک چیرکین بولمشلر، مشارالیه یی پک زیاده قینامشلر ایدی.

[۱] ابن ابی اصیبه

[۲] الهیات فاکولته سی مجموعه سی، صایی، ۷، صحیفه ۱۱۹

[۳] مقایسات، ۲۹، ۳۶

ابوالفتح نوشجانی غایت ساکت و ساکن برحاله دفعهٔ او نلره جوانی و یردی : « افندیلر! سز
بنم کوردکلریمی کورمه یورس-کیز ، شاید کورمش اولسیدیکنز سزده بنم کی تمنیاتده
بولونوردیکز ، انسانلقدن استعفا ایدردیکر . نفسی دگر سز ، طبعی الحاق ، روحی برباد ،
جوهری دوشوک بر انسانك حماردن نه فرقی واردر ! خایر ، حمار بویله اولان انساندن
هرحاله داها اییدر ، بیچاره حمار حدینی کچمز ، بو آزعین انسان ایسه اراده سی ایله حدینی
باطل قیلمش ، کوتو کوتو امللرایله بوتون نقائصی نفسنده طوپلامشدر . بوندن اول صوفیه دن
برذاتك ، راست کلدیکی بر حماره قارشى [نه اولیدی ! بنده شونك کی بر حمار اولیدم !]
دیدیکنه شاهد اولمشدم ، بوسوز پک زیاده تعجبیمی موجب اولمش ایدی ، فقط حمار اولمنی
تمنی ایتمه سنك اسبابی باکا منکشف اولقله تعجبیم قالمامشدر » [۱]

ابوالفتح نوشجانی نك صدیق ، صداقت ، محبت ، عشقك نه اولدقلرینه دائر قیمتی
سوزلری ده واردر [۲] .

« روح جسمده یاییلمش بر قوتدر . جسمك حس و حر کتده وسکون و طمانینتده
قوامی انجاق روح ایله در . نفس باشقا ، روح باشقادر . نفس ذاتیله قائم بر جوهردر ،
کندیسیله قائم اوله حق بر شیئه محتاج دکیلدر . روح بویله دکیلدر ، بلکه بدنك مادد لرینه
و آلت لرینه محتاج در ، روح اونلرایله بولونور ، اونلر ایله صحیح اولور ، بدنك باطل
اولماسیله روح ده باطل اولور . »

« سعادت نفسك طلب ایتدیکی شیئه نائل اولماسی در »

« حکمت اعتقادات علمیه نك حقایق ایله قائم اولمق ، صلاح عمل خصوصنده الدن کلدیکی
مرتبه طاقتی صرف ایتک در . »

« عالم مزین بر ضم در ؛ قدیم هیئتنده محدث ، محدث موقعنده قدیم در . »
« دنیا لهو و لعبدر ، سهو و غفلتدر ، یالانجی شاهددر ، الدادیجی یالیزدر ، خیر خواه
قیافتنده حیلہ کار ، دوست لباسنه بورونمش بر دشمن در . فی الواقع دنیا موجوددر ، بر حقیقتدر ،
یقظه حالی در ، فقط حد ذاتنده معدومدر ، باطلدر ، رؤیادن عبارتدر . »

« انسان طبیعتی ایله شخصدر ، نفسیله جوهردر ، وحدت اعتباریله برکلدر ، کثرتده واحددر .
حس ایله فانی ، نفس ایله باقی در ، انتقال ایله ثلوی ، استکمال ایله دیری ، احتیاج ایله ناقص ،

[۱] مقایسات ، ۶۶

[۲] مقایسات ، ۲۶

طلب ایله تامدر؛ عالمک تۆزی در، اونده هرشیدن برشی واردر، اونک هر شیئه تعلقی واردر؛ انسانک خیرلری چوق، سّرلری عجیب در. انسانی بیلن عالمک سلاله سنی بیلمش اولور. »

« شریعت ذروه بشریه نك صوگنده برهیتتدرکه قوه الهیه دن صادر اولور » [*]

۳ — ابو جعفر احمد بن ابی الاشعث — ابو جعفر الاشعث اصلاً ایرانلی اولوب موصلده توطن ایتمش ایدی. فایت عقللی، دوغور ایللی، وقارلی برذات ایدی، فقیه و علوم حکمیه ده فاضل ایدی. (۳۵۵) تاریخنده قلمه آلدیغی ایکی مقاله لی علم الهی حقنده کی کتابی صوک درجه ای برکتبدر، [۱] مشارالیه ارسطونک برچوق کتابلرینی فصللره آیردیغی کی باشقالرینک ده کتابلرینی فصللره آیرمش ایدی. جالینوسک کتابلرینه بحق واقف، اسرارندن خبردار ایدی، برچوقلرینی شرح ایتمش ایدی، اک اولو جالینوسک اون آلتی کتابنک هر برینی آیری آیری جمله لره، بابلره، فصللره، قسملره ایران احمد بن ابی الاشعث ایدی. بویله جه جالینوسک کتابلریله اشتغال ایدمک اولان طالب علمه پک زیاده قولایلق کوسترمش اولویوردی.

احمد بن ابی الاشعث آثاری پک چوق ایدی، اثرلری کیندوسنک علمده یوکسک بر درجه احراز ایتدیکنه دلالت ایدر. هپسی ده امثالسنر کوزل ایدی، احمد بن ابی الاشعث اوچیور آلتمش بو قادار تاریخنده ارتحال ایتمشدر. مشارالیه ک شا کردلری پک چوق ایدی. مشاهیر اطبادن ابوالفلاح، ابن التلاج محمد بن ثواب ایله احمد بن محمد البلدی جابر بن منصور السکری مشهور تلمیذلرندن ایدی [۲]

احمد بن ابی الاشعث ابن القفطی طرفندن التفاته نائل اوله مدینگی کی صوان الحکمه ایله توریح الحکما ده ده یر بولا مامشدر. یالکز طبده کی موقعی کوزه دیلهرک طبقات اطبایه داخل اولمشدر.

۴ — ابونمام النبایوری — ابونمام النبایوری فحول حکمادن ایدی، اخلافه خیلی اثار یادکار براقمش ایدی. حدود حقنده یازمش اولدیغی اثرک برمشلی یازلامش ایدی [۳]

[*] مقایسات، ۱۰۶

[۱] ابن ابی اصیبعه مؤلفک ال یازیسیله بو کتابی کوردیکنی خبر ویریور

[۲] ابن ابی اصیبعه

[۳] صوان الحکمة، تواریح الحکماء

ابوالفتح شهرستانی مشارالیهی «الملل والنحل» ده اسلام فیلسوفلری آراسنده ذکر ایدیور.
 ققط ابن القفطی اخبار حکماده آدینی اگمایور، طبابتله عدم اشتغالنه مبنی اوله جق که
 طبقات اطبایه ده کیره مه یور.

۵ نظیف الرومی — نظیف رومی ابو حیانک بغداد مشایخندن ایدی [۱]. طبعده فاضل
 ایدی. یونانی و عربی لسانلرینی ایی بیلیر ایدی. لسان یونانیدن لسان عربییه ترجمه ایدر ایدی.

۶ — طلحة بن محمد النفی — طلحة النفی ده شهرستانی نك ذکر ایتدیکی، ابن القفطی نك
 اخبار حکماسنه کچیرمدیکی اسلام فیلسوفلری. مشالیه صوان الحکمه و تواریخ الحکمار جالندندر
 سجستان پادشاهی «ابوجعفر بن بابویه» کصور دینی بر طاقم سؤالره ویرمش اولدینی جوابلر
 مشهوردر. ازان جمله بری شویله در: س — قاطر نهیه قیصر در؟ ج — چونکه جوهر تام
 و خالص دکیلدر. [۲] مملکتنه باقیلیرسه مشارالیه تورک فلسوفی اوله جق.

۷ — المجتبی — المجتبی لقبی ایله معروف اولان ابوالقاسم علی بن احمد الانطاکی اصلاً
 انطاکیه لی اولوب بغدادده توطن ایتمش ایدی. آل بویه دن عضدالدوله نك اصحابندن ایدی،
 ریاضیاتده زماننده برتک ایدی. بوبابده کوزل اثرلریازمش ایدی؛ علوم اوائلده ده مهارت کامله سی
 وار ایدی. لسانی فصیح، بیانی لطیف ایدی، [۳۷۶] ده بغدادده وفات ایتمشدر [۳]

ابوالقاسم الانطاکی ابو حیان توحیدی نك مستفید اولدینی حکمادن ایدی. مشارالیهک
 حکیمانه سوزلری وارد: «حیاتک ماده سی اولان سبیلر نه قادارسه ثلومی
 جلب ایدن سبیلرده اوقادارد. نته کیم برینی ثلومدن قورتاران چاره نك دیکرینی ثلومه
 سور وکله دیکنی کور ورسک. ثلوم طبیعی اولدینی کی عرضی ده اولور. طبیعی اولان ثلوم
 هر آنسک شاهد اولدینی ثلومدر، عرضی اولان ثلومده انسانده شایع اولان جهلدر.
 طبیعی و عرضی اولان ثلوم قارشوسنده طبیعی و عرضی دیریلک وارد. طبیعی دیریلک
 عقلک معقول ایله بر حیات اولماسی در. عرضی دیریلک ده بدنک سلامتی، اخلاطنک سکونی،
 طبیعتک قوتی کی اسباب ایله انسانک حس و حرکتی در.» [۴]

[۱] ابو حیان ۹۹ مقایسه ده نظیف الرومی نك عالمک کون وفسادی حقنده رأی حکیمانه لرینی
 نقل ایدیور.

[۲] صوان الحکمة و تواریخ الحکماء

[۳] اثار باقیه، اخبار الحکماء، صوان الحکمة تواریخ الحکماء

[۴] مقایسات، ۸

ابو حامد اسفزاری [۱] ابو حامد اسفزاری صوان الحکمه و تواریخ الحکما رجالندن، ابوالفتح شهرستانی نك الملل والنحلده ذکر ایتدیکی اسلام فیلسوفلرندن در . مشالیه معقولات و ریاضیاتده چوق یوکسک مرتبه یی احراز ایتمش ، پک چوق اتریازمش ایدی مع التأسف ابن القفطی اخبار حکماده ارقاداشلری کبی کندیسنه ده بریر کوسترمه مش ، طیب اولمادیغندن ابن ابی اصیبعه نك طبقاتنه ده کچمه مشدر .

« علم بالله پک قولای بر لفظ ایله افاده ایدیله بیلیر ، بوبابده الفاضله بوغولمق علم باللهک ، اولمادیغنه دلالت ایدر » ، سوزی ابو حامد اسفزاری نك در [۲]

۹- غلام زحل — غلام زحل دیمکله معروف ابولقاسم عبیدالله بن حسن حساب و نجومده پک یوکسک بر مرتبه ده ایدی ، حجت و برهان صاحبی ایدی . ابوسلیمان سجستانی نك دوستی اولوب محضره سنده حاضر بولونوردی . تقدیرینی آلمش ایدی ، (۳۷۶) تاریخنده وفات ایتمشدر [۳]

۱۰- ابوالفضل ابوالعمیر القمی — ابن العمید القمی آل بویه دن عضدالدوله نك معلم و مربیسی ایدی . ادیب و حکیم بروزیر شهر ایدی . علوم فلسفیه ده ، نحوه و سعت صاحبی ایدی . ادبیاتده ایسه مثلی یوق ایدی . کندیسنه جاحظ ثانی دیرلر ایدی [۴] . مشارالیه امثالی بی صوان الحکمه و تواریخ الحکما رجالندن در . اخبار حکماده کندینه بریر بوله مامش ، طبابتله اشتغال ایتدیکنندن ناشی ان ابی اصیبعه نك ده التفاتنه نائل اوله مامشدر . ابن العمید القمی همشهریسی ابن محارب القمی ایله [۵] افتخار ایدر ، « اوندن باشقا مملکت مزده هیچ بر کیسه یتیشمه ده ینه « قم » شهر ی ایچین بزه شرف کافی در » دیر ایدی [۶] .

۱۱- ابوالنفیس الحکیم — ابوالنفیس الحکیم ده صوان الحکمه و تواریخ الحکما رجالندن

[۱] اسفزاز هرات ایله سجستان اراسنده بر شهر در . اسفزاری تصحیف اولونارق اسفرا بی یازمقله سبکی نك طبقات کبراده بیانی وجهله ابو حامد اسفرا بی ایله التباس واقع اولمش ایدی .

[۲] تمة صوان الحکمه ، تواریخ الحکما .

[۳] مقایسات ، ۲ ، اخبار الحکما .

[۴] ابن خلکان

[۵] حسن بن ا- حاق بن محارب القمی شهرستانی نك الملل والنحلده ذکر ایتدیکی مشهور بر فیلسوف در ، ابن ابی اصیبعه نك ابوزکریا الرازی ترجمه سنده کی افاده سنندن ابوزکریا الرازی عصرنده اولدیفی آ کلاشیلیور . شهرستانی نك مطبوع نسخه سنده اسحاق بریه سهل دوشمشدر .

[۶] صوان الحکمه

فلاسفه نك نادر اولان سوزلرینی، فقره لرینی، خوش سوزلرینی الكچوق ازبرلین بر حکیم
ایدی .

۱۲ - ابوالحسن علی النوی

۱۳ - ابو الخطاب الصابی و ابواسحاق الصابی

۱۴ - وهب بن یعیشہ الرقی

۱۵ - ابو صفیر بن بابویه (مجتبایه یا دساهی)

۱۶ - ابی سهل البنا بوری

صوان الحکمة و تواریح الحکما رجا لندندرلر

تمه - ابن اعلم ابوالقاسم علی بن الحسن العلوی (۳۷۵) ، ابوسهل و یحیی بن رستم الکوهی ،
ابوالوفاء البوزجانی (۳۸۸) ، ابوالحسین عبدالرحمن الرازی الصوفی (۳۷۶) ، ابوحامد احمد
الصاغانی (۳۷۹) ، علی بن احمد العمرانی الموصلی (۳۴۴) کبی ریاضیون ؛ نجومده پک یوکسک
بردرجه احراز ایدن ابوعبیدالله القلانسی (۳۸۸) ، صوان الحکمة رجا لندندن ابن بلیس ،
مشاهیر اطباء دن ابوالحسن علی بن ابراهیم بن بکش (۳۹۴) ، محمد تمیمی المقدسی (حدود ۳۷۰) ،
ابوالحسن الحرانی (۳۶۹) ، احمد بن وصیف الصابی (۳۵۰ حدودی) ابوسعید الارجانی (۳۸۴) ،
ابوالحسن ثابت بن سنان الصابی (۳۶۳) ، ثابت بن ابراهیم الصابی (۳۶۹) کبی ذوات ؛
علوم اوائلده یوکسک بر مرتبه یه چیقان ابوالفضل جعفر بن المکتفی بالله [۱] ، «سراثر الحکمه»
صاحبی ابو محمد حسن بن احمد الهمدانی (۳۳۴) کبی رجال دور دنجی عصره شرف ویریورلر ،
ابن سینا مزه زمین حاضر لایورلر ایدی .

*
**

[۱] مشارالیه عباسیلردن ایدی ، علوم اوائله دائر کوزل بر تعلیقاتی واردر ، ایریجه قویروقلی
ییلدیزلرک یریوزنده کی تأثیراتی مبین برده رساله یازمش ایدی ، معتصم زماننده (۱۹ رجب ۳۲۵) سنه
هجریه سننده برصالی کونی کونشده اورتایه یاقین برلکه کورولمش ایدی ، خلق تلاشه دوشدی ، اوصره ده
برحیات بولنان عرب فیلسوفی مشهور یعقوب بن اسحاق الکندی رصدایله مشغول اولمش ، بو حادثه یی
زهره ییلدیزنک کونشی کسوفنه حمل ایتمش ایدی ، بولکه تام دو قسان برکون قالدی ، اوندن صوکر
معتصم وفات ایله دی ، معتصمک وفاتندن اول ایکی قویروقلی ییلدیز داها دو غمش ایدی .

۳- اخوان صفا

۱- کیزلی فلسفه جمعیتی --

ایکی تورک فیلسوفی فارابی ایله ابن سینا آراسنده شرقده بویوک برانقلاب فلسفی ظهوره کلش ایدی . بصرهده « حلیف الصفا » ، « ندیم الصفا » داها عمومی برنام ایله « اخوان الصفا و خلان الوفا » نامنده کیزلی بر جمعیت تشکیل ایتدی . بوجمعیته منشئی قطعی صورتده معلوم دکلدر . شوقادار که دور دونجی عصر هجری نکه اورتهلرینه دوغرو، خلافت عباسیه نکه انحطاطه یوز طوتدیغی بر صرهده مرکز حکومتدن اوزاق، مختلف تأثیرلره آچیق، سربست بر صورتده نظرو تفکره، کمال جسارتله دعوت وتلقینه مساعد اولان بصرهده بعضی فیلسوفلر طوپلانمشلر، کیزلی بر جمعیت تشکیل ایتمشلر ایدی [۱] .

بصره فیلسوفلرینک نظرلرنده شریعت بر طاقم جهالتلر ایله کیرلنمش ، ایچنه ضلالتلر کیرمشدر ، شریعتی جهالت کیرلرندن تمیزله مک ، ضلالتلردن قورتارمق ایچین فلسفه ایله ییقایوب تمیزله مکدن باشقا بر چاره یوق ایدی . چونکه فلسفه حکمت اعتقادیه و مصلحت اجتهدیه بی [۲] جامع ایدی . « فلسفه یونانیه ایله شریعت عربیه نه وقت منتظم ومؤتلف اولورسه ایشته او وقت کمال حاصل اولور » ظنیله فلسفه نکه علمی و عملی بوتون اقسامی حقنده تام اللی بر رساله یازمشلر ایدی . الیسی ده حکمتک اللی نوعنه عائد ایدی . بونلر ایچین ایریجه بر فهرس داها تنظیم ایتدیلر که بوتون بوموضوعلری مختصر صورتده جامع ایدی . اخوان صفا یازمش اولدقلری رساله یه « اخوان صفا رساله سی » نامنی ویرمشلر ، رساله لری کتابجیلره داغیتمشلر ، اوتیه بری یه هبه ایتمشلر ایدی .

اخوان صفا ساده بر فلسفه جمعیتی دکیل ایدی ، داها فضله بر شی ایدی . فقط تمامیه نه ایدی ! ایشته بوراسنی کشف ایتک مشکل ایدی ، بوجمعیته اطرافنه بر پرده اسرار چه کیلمش ایدی که تمامیه نه غرض و مقصدلرینی ، نه عمل و آیدنلرینی ، نه واسطه افعاللرینی کشف ایتک مانع اولویور ایدی . شبهه یوق که اخوان صفانک دعوت وتلقین ایچین رساله لرنندن

[۱] ابن القفطی، بارون قاررا دووو

[۲] نته کیم حکمت نظریه حکمت اعتقادیه بی، حکمت عملیه ده اجتهدیه عائد مصالحی جام ایدی . مع

باشقا آلتلری ده اوله جق ایدی . بو رساله لر بيله تمامنی بیلدیرمه بور ، نه اولدقلرینی نه ایسته دکلرینی تماميله خبر ویرمه بور ایدی ، بونلرک سیاسی فعللری ده وار ایدی . برلشدکلری شهرلرده بر نوع لوجه لر ، تأسیس ایدر لر ایدی ، زرده بولونور لر ایسه بولونسونلر کندیلرینه مخصوص بر محفللر بولونور ایدی . معین بروقتده محفل مخصوصلرنده طوپلانیر لر ایدی ، خارجدن او مجلسه هیچ بر فرد کیردمز ایدی . اوراده کندیلرینه مخصوص اولان علومه دائر بحث و مناظره ده بولونور لر ایدی . [۱]

اخوان صفا کندی بیانلرینه نظر آ هیچ بر علمه دشمن ، هیچ بر مذهب حقنده متعصب دکیلر ایدی . هیچ بر کتابی نظر مطالعه دن دور طو تمازلردی ، هپ بویله وصایاده بولونور لر ایدی . فلاسفه نك کتابلری ، پیغمبرلره نازل اولان کتابلر ، طبیعیات والهیات کتابلری مأخذلری ایدی . مقصدلرینی بوتون علومه وقوف واطلاع ایله دین مبیننه نصرت ، اخوان دینه نصیحت ، جناب حقه تقرب ایله ایضاح ایدر لر ایدی .

اخوان صفا محفللرده اسرار دن بحث ایدر لر ایدی . الكچوق مذاکره لری روحیاته ، حس و محسوسه ، عقل و معقوله ، کتب الهیه نك ، تنزیلات نبویه نك اسرارینه ، موضوعات شرعیه نك متضمن اولدیغی معانییه دائر ایدی . موجودات عقلیه نك وحسیه نك مبدئندن منتها سنه قدار ظاهرندن ، باطنندن ، جلیسندن ، خفیسندن عین حقیقت ایله بحث ایدر لر ایدی . چونکه « موجودات عقلیه وحسیه نك جوهرلری مختلف ، جنسلری ، نوعلری متعدد ، افراد جزئیه لری متغیر اولمقله برابر مبدألری ، علتلری ، عاملری ، نفسلری بر ایدی »

جمعیتك مقصدی الهیات اولمقله برابر علوم ریاضیه یعنی علم حساب ، هندسه ، نجوم و موسیقییه دائر مباحث آرارلنده چو قجه جریان ایدر ایدی ، اخوان صفا دعوتلرنده اول بول کندیلرینی اخلاق یونندن کوسته ریر لر ایدی ، سجدکلری قارداشلره « ایشته روحلریکزی تصفیه ایچین چاره لر ، ایشته حقیقت دینییه ، ایشته علوم ، ایشته نجاته یولی » دیر لر ایدی . اخوان صفا دوست ایدینه جکلری قارداشلرک مذهبلرینی ، اعتقادلرینی ، عادتلرینی ، خویلرینی ، مشربلرینی ، حرکتلرینی تجربه ایدر لر ، اقوال واحواللرینی نظر اعتباره آلیر لر ایدی . چونکه طیش یوزندن ایچ یوزینه انتقال ایتک فراست صاحبلری ایچین کوچ برشی دکیل ایدی .

اخوان صفا ایشته بوتدقیقات ایله اونلرک صداقت ، خلوص محبت ، صفا و مودت و حقیقت

اخوته صالح اولوب اولمادقلرینی بیلیرلر ایدی. چونکه طبعلری براولمایانلر اراسنده صداقت و اخوت تام اولماز ایدی جو مرد ایله جیمیری اراسنده صافی برسوکی فصل حاصله اوله بیلیر، صداقت فصل تام اوله بیلیر ایدی؟ جو مرد جیمیریده همتیزلک، عادیلک و اچاقلق فرومایه لک کی حالار؛ بالعکس جیمیری جو مردده اسراف ایتک، اموالی ضیاعه اوغراتمق کی حالار کورورلر ایدی. فی الواقع انسان مذهب، عادت، خوی اعتباریله بربرندن پک فرقلی در. انسانلرک بعضیسی ای طبیعتلی، بعضیسی کوتو طبیعتلی در: بری امین، دیگری خائن، بری حلیم، دیگری سفیه، بری بهادر، دیگری قورقاق؛ بری خیرخواه، دیگری حسود؛ بری عفیف، دیگری فاجر؛ بری قناعتکار، دیگری حریص، بری صبرلی، دیگری یایغره جی؛ بری یموشاق، دیگری قاتی، بری نازک، دیگری قابا، بری یوفقه کوکلی، دیگری قاتی یورکلی، بری اویغون، دیگری آیغیری، بری عالم، دیگری جاهل، بری عاقل، دیگری احمق، بری مخلص، دیگری منافق، بری متواضع، دیگری متکبر، بری دوست، دیگری دشمن، بری طارف، دیگری منکر، بری ملایم، دیگری سرت در.

اخوان صفا نظرنده دوست اوله جق کیمسه نك هر حالده حاده تدقیقندن کچمه سی لازم ایدی، اولنه خصوصنده انسانلر اوزون اوزادی یه آراشدیرلدیغی، چفت سورمک و اغاج دیکمک خصوصنده اراضی تکرار تکرار تجربایدلیدیکی، عیاری تام ویا اکسیک اولماسی خصوصنده آلتون، کوموش محکه اورولدیغی حالده فصل اولورده دین و دنیا ایشلرینک هر بر خصوصنده یاردجی، طارلق و صیقتی زمانلرنده ارقا اولان قارداشلر بونلردن زیاده حاده تدقیقندن کچمز، اخوان که دنیاده وارلق، آخرتده حاضرلق در، انسانک کوزیبکی در. احتیاج زماننده دولو بر خزینه، قورقو زماننده متین بر قلعه در. هر حالده هرشیدن زیاده تدقیقه محتاج در.

بو اوصافی جامع اولان اخوان پک نادر بولونمقله هر نه وقت بویله بر دوست اله کچیریرلر ایسه اوکا دورت ال ایله یاپیشیرلر ایدی.

اخوان صفا نه شریعتیه، نه حکمتیه واقف اولمایوب هرشیدن دم اوران کیمسه دن پک زیاده احتراز ایدرلر ایدی، بویله اولانلر حقنده (کندیلرینه اک یاقین اولان نفسلرینی بیلمز، جلی و واضح اولان اموری تمیز ایده مزلر، حواس ایله ادراک اولونوب عقلاً مشهور اولان موجودات حقنده تفکر اتده بولونمازلر، بونکله برابر بر طاقم و همیات ایله مشغول اولورلر. ایشته بونلر بر طاقیم دجاللردر، لسانلری قایمش، قلبلری کوراولمش، ادبیات فاکولته سی مجموعه سی — •

حقایقده شبهه یه طوتولمش ، دوغرو یولدن صاپمش کیمسه لر در [۱] کی سوزلر صرف ایدرلر .
 اخوان صفا جمعیتنه کیرنلر اسلام الکاسنده داغنیق برحاله بولونورلر ایدی ، ور قاج
 صنفلره آیرلمشلر ایدی ، بر قسمی خواص ایدی ، خواص قسمی عقلا و فضلا و اخیار و اهل
 دیندن ایدی ، امور دینییه واقف ، علوم ریاضیه و طبیعیه ایله مؤدب ایدی ، نظرلرنجه
 اسرار نبوته مطلع ایدی ؛ بر قسمی ایسه ادانی ایدی ، ادانی قسمی بون کیمسه لر ، کوتو آدملر ،
 عادی شخصلردن عبارت ایدی ؛ او عصرلرده « خاب قوم لاسفیه لهم » [۲] دستوری حاکم
 ایدی . بو ایکی قسمک اورتاسنده اوچنچی بر قسم داها وارا ایدی . هر صنفک رأی ، مذهبی
 سوزی ، خوی ، عادت ایدندیکی افعال و حرکاتی آیری ایدی ، کندیلرینه مخصوص
 علامات فارقه لری وارا ایدی . علامات فارقه لریله ، کندیلرینه مخصوص پارولالر ایله بیلنیرلر
 ایدی . هر برینک استعداد و قابلیتینه کوره برر وظیفه وارا ایدی ، بری تعلیم و وظیفه سی کورور
 ایسه دیکری ده نقداً یاردیم ایدر ایدی ، قدرت فکریه دن ، ثروتدن محروم قالانلر ایسه
 آشاغی خدمتلرده بولونورلر ایدی . جمعیت غیر مساوی افراددن متشکل ایدی . افرادک
 بر قسمی اسرار جمعیه و علوم جمعیه واقف اولمادقلرندن بویله بر جمعیتک وارنغی قبول
 ایتمزلر ایدی ، بر قسمی ایسه جمعیتک بقاسندن امین اولمقله برابر اسرار و احواله واقف
 دکیللر ایدی ، کور کورینه بوجعیه کیرمشلر ایدی ؛ بر طاقیمی کندیلرینی علوی عد ایدرک
 جمعیه انتساب ایتمشلر ایدی ، حال بوکه حد ذاتنده علوی دکیللر ایدی .

خلاصه مذهب ، رأی ، اعتقاد ، خوی ، عادت ، فعل و حرکت اعتباریله مختلف بر
 جمعیت ایدی . کنج لر ، اورتا یاشلیلر ، اختیارلر قاریشیق ایدی . افراد بیله مدیکمز براداره ،
 بر از سرینی اوکرن دیکمز بر فکر ایله بر برلرینه باغلانمشلر ایدی .

شهزاده لر ، وزیر اوغللری ، بکزاده لر ؛ والیلرک ، زنکینلرک اولادی ؛ علما ، ادبا ،
 فقها ، کتبه ، تجار ، زراع و اصناف چوجقلری ؛ قیصه سی کنج لر جمعیه کیرمشلر ایدی [۳] .

[۱] اخوان صفا بو کیمسه لر ایله متکلمینی قصد ایدورلر ، و همیات دیدکلری ده متکلمینک طبیعیاتده
 اساسی ایدندکلری آتوم کی شیلردر .

[۲] بر قومک افرادی آراسنده سفیه ، عادی آدملر بولونمازسه او قوم مرادینه ایره مز .

[۳] علوم ناموسییه ، دایریازدقلری رساله لرک دوردنجیسی اخوان صفانک صورت معاشرتلرینی ، تعاونلرینی ،
 دفتر اخوانه قبول اولونمالرینک شرطلرینی ، مقصدلرینی ، مجلسلرینی ، طوپلامه لرینی مبنیدر . بویحث
 اورادن تلخیص اولونمشدر .

اسلام آراسنده بویله بر جمعیتک نفوذ مخصوص ایله بر طریق نجات کو-ترمه سی، کیزلی یوللر ایله فلوب ناسی جلبه چالیشاسو، عقیده مخصوصه لرینک عقیده اسلامیه دن آیری تلقی ایتدکلرینه بارز بر صورتده دلالت ایدر .

اسلامده بویله کیزلی بر جمعیت فلسفیه تشکیلی یکی دکیلدر . شاعر بشار بن برد [۱] وقتیه اهل اعتزال فرقه سنی تأسیس ایدن واصل بن عطا ایله [۲] بویله بر جمعیه کیرمشلر ایدی [۳] . بو جمعیت حقنده تفصیلاته واقف اوله مدم .

۲ — مؤسسملر

اخوان صفا رساله لرینی یازانلر ، دیگر بر تعبیر ایله بو جمعیتی تأسیس ایدنلر ، بو مذهبی وضع ایدنلر اسملرینی کتم ایتمکله مؤسسملر حقنده هر کس دورلو دورلو تخمینده بولونمشلر ایدی . بعضلرینه کوره اخوان صفا رساله لری عصر اولده بعضی اهل اعتزال طرفدن تصنیف اولونمش ایدی . [۴]

بارون قارادووونک نقل ایتدیکی بشار بن برد ایله برابر واصل بن عطانک کیردکلری جمعیت ایله ابن القفطی نک بیان ایتدیکی بورأی آراسنده بر مناسبت کور یله بیلیر . بعضلر نجه رساله لر آل علیدن اولان بر امامک قولیدر . ابن القفطی بو امامک اسمنی تعیین ایتیه یور ، « بو اسمک اطرافنده اوقادار اختلاف حیقمشدیر که حقیقت ظاهر اوله مایور » دیور انجاق اطاطه علمیه سنی مخالفلرینه ده اعتراف ایتدیرن ، موافقلر نجه شیخ الاسلام عنوانی آلان ابن یحیة الحرانی واضعی اولان امامک اسمنی جعفر بن محمد الباقر دییه کوسته ریور ، فقط و بو تخمین ایسلام دوغرو بولما یور ، رساله لری دور دنجی عصر هجرینک اورتلرینه دوغرو مصرده درولت عبیدیه ویا فاطمیه ک ظهور دن صو کرا یازلدیغنی بیلدیریور .

ابن القفطی ده بو اسملری پک چوق آراشدرمش ذکر اولونان تخمینلر کندیسه نه قناعت

[۱] بشار بن برد صدر اسلامده زندیقلق ایله مشهور ایدی . مترجم ابن المقفع ، مطیع بن ایاس ، عبدالکریم بن ابی العوجاء ، علی بن خایل الشیبانی ده بومیانده زندیقلق ایله اشتهار ایتمشلر ایدی . بشار ۱۶۷ تاریخنده مهدی طرفدن قتل اولونمش ایدی .

[۲] مارون ناررادوو .

[۳] واصل بن عطا (۱۰۳) ده وفات ایتشد . واصل ربی او قویا ماز ایدی ، سوزلرینی راسخ بیلر

ایدی بشار بن برد حقنده « ابو معاذ کنیه سنی ایله کنیه له ن اعمی » دیر ایدی .

[۴] ابن القفطی

ویرمه مش ، نہایت آل بویہ دہ صمصام الدولہ نک وزیر ی ایلہ ابو حیان توحیدی آراسندہ کی محاورہ یہ واقف اولونجہ اسملر دہ شہہ سی قالمامشدی ، ابو حیان توحیدی نک میدانہ جیقار دینی اسملر شونلر در . ابوسلیمان محمد بن معشر البستی کہ مقدسی دیمکله معرو فدر ، العوفی ، زید بن رفاعہ ، ابوالحسن علی بن ہارون الزنجانی ، ابواحمد المہرجانی .

۱ - ابوسلیمان المقرسی - ابوسلیمان محمد بن معشر البستی المقدسی واصغیرک الیو کسکی در ، صوان الحکمہ وتواریخ الحکما رجالنددر ، ابوالفتح شہرستانی اسلام فیلسوفلرینہ میانندہ یالکیز ابوسلیمان مقدسی ی ذکر ایدیور . رسالہ لر تمامیلہ بونک یازیمی در [۱] . تواریخ الحکما «رسالہ لرک الفاطی تمامیلہ ابوسلیمان مقدسی نکدر . دیور بارون قارادوود» بوبخشدہ «شویلہ دیور : بورسالہ لر احتمالکہ جمعیتک برچوق اعضاسی طرفندن یازلمشدر . فقط اونلر ابچندہ آنجاق ابوسلیمان المقدسی ذکر اولونیور . [۲]

ابو حیان توحیدی شریعت ایلہ حکمتی تألیف حقندہ کی اخوان صفانک مسدکاری حقندہ استاذی ابوسلیمان سجزی نک تنقیدلرینی ، زیادہ ونقصان ، تقدیم وتاخیر ایلہ ابوسلیمان مقدسی بہ خبر ویرمش ایدی .

فیلسوفیز ، ابو حیان توحیدی یی جوابہ اہل کورمیرک صوصمش ایدی ، فقط باشقا بری طرفندن بوکبی سوزلر ایلہ ہیجانہ کلنجہ دایانامایوب جوشمش ایدی [۳] :

«شریعت خاستالرہ ، فلسفہ حال صحتدہ اولانلرہ عائد برطبدر . پیغمبرلر آنجاق خاستا اولانلری ، خاستالقری ارتماسون ، عافیت بولسون دیہ تداوی ایدرلر . فیلسوفلر ایسہ اصلا خاستالق عارض اولماسون دیہ حال صحتدہ اولانلرک صحتلرینی محافظہ ایلہرلر . خاستایی تدبیر ایدنلر ایلہ حال صحتدہ بولونانی تدبیر ایدنلر آراسندہ فرق آشکاردر . چونکہ خاستایی تدبیردہ کی غایہ خاستانک اوتدبیرلر ایلہ افاق بولماسندن عبارتدر بودہ علاج تاثیرلی ، ناتوراسی صحتہ مساعد ، طیب ، خیر خواہ اولور ایسہ خاستا ائی اولہ بیلیر . حال صحتدہ اولانلری تدبیردہ کی غایہ ایسہ انجاق حفظ صحت در صحت محافظہ اولونورسہ حال صحتدہ اولان کیمسہ ایچین فضائی اللہ ایتک فائدہ ویریر ، حفظ صحت اونی فضائلہ چہ ویریر ، فضائی اللہ ایتکی اوکنہ قور .

[۱] صوان الحکمة

[۲] ص ، ۱۲۲

[۳] ابن القفطی

ایشته بوحالده اولانلر سعادت عظمایی الیه ایدرلر، حیات الهیهیه مستحق اولورلر . حیات الهیهده ابدیت دن عبارتدر .

« شاید خاستالقدن افاقت بولان آدم ارقداشنک طبابتی ایله فضائل الیه ایدرسه بوفضائل اوته کی فضائل جنسندن اوله ماز . چونکه بری تقلیددر ، دیکری برهانه مستنددر . بری ظن ایله الیه ایدلمش ، دیکری یقین ایله حصول بولمشدر . بری روحانی ، دیکری جسمانی در . بری دهری ، دیکری زمانی در [۱] » .

استاذ ابوسلیمان سجستانی ک مجلسده حاضر بولونان اعظم میاننده مقدسی نامنده برذات ذکر اولونیور [۲]

اوله ظن اولونورکه بو مقدسی ابوسلیمان المقدسی در . چونکه او عصرده علوم اوائلده یوکسک برمرتبهیی احراز ایتش اولان باشقا برمقدسی معروف دکیلدر .

۲ - العوفی - ابوالحسن العوفی تواریخ الحکما رجالتنددر . اقسام موجودات حقنده رساله لری وارددر ، مصنفاتی کوزلدر . ابوحیان ایله صمصام الدوله نک وزیر آراسنده کچن محاورهده ابوالحسن العوفی حقنده برسوز کچمه مشدر .

۳ - زید بن رفاعة - زید بن رفاعة ایله ابوحیان توحیدی چوق کوروشورلر؛ هر وقت بولو- شورلرایدی . ابوحیان اونک فیکری آ کلامش ایدی . زید بن رفاعة صمصام الدوله نک وزیر ایله مصاحبه لرده بولونمش ، اوکا مذهبی آچمش ایدی . وزیر اوندن شبههیه دوشه جک برچوق سوزلر ایشتمش ، آ کلایامدیغی برمذهبدن بحث ایتدیکنه شاهد اولمش ، فرقنه وارامادیغی برطاقیم اشارتدر ، نه اولدیغی بیلمدیکی کنایه لر قارشوسنده قالمش ایدی . زید بن رفاعة صمصام الدوله نک وزیرینه حرفلری ، نقطه لری ذکر ایدر ، « با » نک آلتنه برنقطه ، « تا » نک اوستنه ایکی نقطه قونماسنی ، « الف » نک نقطه سز اولماسنی برسبیدن نشأت ایتدیکنی اورتایه سوردر ، بوکا بکزر درلودر لوسوزلر سویلر ایدی .

زید بن رفاعة وزیرک افاده سینه کوره بونلری تقریر ایدر ایکن برغرور وعظمت کوسته ریر ، دعواسنی ایضاح ایدر ایکن قاباریر ایدی . بوحال وزیرک پک چوق مراقفی

[۱] اسلام فلسفه سنده زمان ایله دهراراسنده بر فرق وارددر ، متغیر اولانلر زمانی ، ازلاً وابدأ ثابت اولانلر دهری در : مثلاً حادثات عالم زمانی ، نفوس فلکیه ، عقول مجردده دهریدر . « عالم زمان » ده ظهور وارددر ، خفا وارددر ، تغیر وارددر ، انقطاع وارددر ؛ بالعکس عالم دهرده بونلرک هیچ بری بوقدر .

[۲] مقایسات ، ۲ . اخبار الحکما ، عبده بن حسن ترجمه سی

موجب اولمش ایدی ، زیدین رفاعه‌نک ابوحیان ایله معارفه و مصاحبه‌لرینی بیلدیکی ایچین مراقفی ازاله ایتمک ایستدی ، « اثنای صحبتده ابوحیانی صقیشدردی ابوحبان براز نازلاندقدن صوگرا زیدبن رفاعه‌نک مذهب و مشربنی میدان قویدی . [۱]

ابوحیانک افاده‌سنه کوره زیدبن رفاعه نظم سویله مک خصوصنده ، قاهر برذکایه ، پارلاق برذهنه مالکدر . حساب و بلاغته پک بوکسکدر . خلقک وقایع عظیمه‌سنی بلله مش ، برچوق سوزلرینی و فکرلرینی ضبط ایتمشدر ؛ آرا و افکار خصوصنده ، دیانات خصوصنده بصیرت صاحبی در . عرقلده تصرف ایدر ، هرشیئه جوشار ، مسئله‌دن غلیانه کلیر ، بوندن ناشی شو زمره‌دن دینه مر ، کندیسنه برشی نسبت اولوناماز .

زیدین رفاعه اوزون بر مدت بصره‌ده اقامت ایتمش ایدی اوراده فنون علم ، انواع صناعت ایچین طوپلانمش بر جمعیه راست کلدی بونلر اسملری ذکر اولونان . مقدسی و عوفی ایله ابوالحسن علی بن هارون الزنجانی و ابواحمد المهرجانی و سائر ایدی . زید و جماعت ایله صحبت ایتدی ، خدمت‌لرنده بولوندی . بو جماعت حسن معاشرت ایله مألوف ایدی . بربرلرینه قارشو صداقتلری خالص ایدی ، خیرخواهلق ، کناهلردن پاک اولمق ، تمیز بولونمق مقصدیله طوپلانمشلردی ارالرنده برده مذهب وضع ایتمشلردی [۱] .

— ۴ ابوالحسن علی بن هارون الزنجانی (بوایکیسی دیگر آرقاداشلری قادار معروف دکیلدر

— ۵ ابواحمد المهرجانی (اسملرندن باشقا هیچ برشیلری بللی دکیلدر .

ایزمیرلی

۲ شباط ۹۲۸

اسماعیل صفی

[۱] شیخ الاسلام ابن تیمیة الحرانی بو محاوره لری . ابوحیان توحیدی مک « الامتاع والمؤانسة » رساله‌سنده بیان ایدلدیکنی خبر ویریور .